

ומכל הני טעמי דלעיל, שפיר נקרא חומש זה בשם **בְּמִדְבָּר**, להזכירנו ולעוררנו על כל זאת, וכמו שהקדמנו בס"ד לעיל בפתיחת הספר ד"ה ומסתברא. ואתי שפיר נמי מה שקבעו חז"ל לקרוא פרשה זו לפני חג השבועות שהוא יום מתן-תורה, לפי שפותחת בעניין המדבר אשר בו ניתנה לנו התורה. מלבד הטעם שכתבו רבוותא שזה כדי לחצוץ בין הקללות שבתורת כהנים לבין יום-טוב זה, כמו שהארכנו על זה בס"ד לעיל פרשת בחוקותי על פסוק וכשלו איש באחיו ד"ה ובכן. ומלבד הרמז בסופי התיבות של-פסוק (לקמן י"ז) ויקח משה ואהרן וגו':

ג) ולעורר לשקידת הלימוד, ולהלהיב את הלבבות לעסוק בתורתנו הקדושה, שניתנה במדבר כשם ספרנו, מטעמים הנזכרים לעיל שם בפתיחתנו בד"ה ומסתברא, ראיתי לקבוע כאן בתחילת הספר, מרגלית יקרה, שהיתה צפונה בגנזי אבותינו נע"ג, היא מעשה דָּרְב פֶּלִיק. מה-גם שיש למעשה זה, קשר ושייכות עם כמה וכמה עניינים שבפרשתנו ושבספרנו. כגון הא' שהתלמידים קרויים בנים, כדלקמן ד"ה מיד, שהוא נלמד מן האמור בפרשתנו בפסוק ואלה שמות בני אהרן (לקמן ג', ב'), כמו שיתבאר בס"ד שם ד"ה ומאידך. ושייך גם-כן לקמן פרשת בלק על פסוק אם יתן לי בלק ד"ה ומה, ופרשת פינחס על פסוק ותבלע אותם ואת קרח ד"ה בדרך. הב' שכל המשפיל את עצמו הקב"ה מגביהו, כדלקמן ד"ה אמרו, שהוא נלמד מן הכתיב וקרי קריאי קרואי העדה (לקמן פסוק ט"ז), וכמו שיתבאר בס"ד שם בפיסקת אשר נקבו בשמות. הג' קשר התורה לחכם הלומדה, נחשב כקשר אשה לבעלה, וכדלקמן ד"ה מיד, וזה כמשה רבינו ע"ה שהתורה נחשבת כלתו, וכדלקמן פרשת נשוא על פסוק ויהי ביום כלות משה ד"ה נמצא, ומצינו כמו-כן שפירש משה רבינו ע"ה מאשתו ציפורה ושימש במטרוניתא, כדלקמן פרשת בלק על פסוק וישלח מלאכים אל בלעם ד"ה ובדרך. הד' שיש ללמוד מכאן עניין הסכנה של-פרישות בדרך הקיצוניות, כדלקמן הערה מ"ט, וזהו כמו שיתבאר בס"ד לקמן בפרשת שלח-לך על פסוק ולא תתורו ד"ה כמו-כן. הה' אם לסמוך על מקצת סימנים שיש בולד הדומה לאמו, נוגע לפרשת קרח בפסוק אך בכור שור (לקמן י"ח, י"ז) וכמו שיתבאר בס"ד לקמן ד"ה ולמרות. הו' עניין תורה לשמה, שייך לפרשת חוקת, כדלקמן ד"ה וגאון. הז' שלפי דברי הגרי"ח דלקמן ד"ה ובאדרת, יש לרמוז לימודו של-רב סליק לשם כבוד, בפרשת בלק, בפסוק (לקמן כ"ד, ה') מה טובו אהליך יעקב, משכנותיך ישראל:

ועניינו של-רב סליק, ידוע היה לרבים בקהילותינו, בכל רחבי תימן, מן הצפון ועד הדרום, מתוך המעשה דלקמן, לכל-הפחות באופן כללי, כחכם גדול ומופלג ביותר, דכל רז לא אָגִיס ליה. ואפילו עמי-הארץ ונשים מכירים אותו, הגם שהוא לא נזכר כלל בש"ס ובמדרשים. ולכן מי שמתגאה ומתרברב בחכמתו, אומרים וכי אתה חושב עצמך רב סליק. ושמא גָּרִים, כי הוראת תיבת סליק עצמה, עליון, דהיינו שעלה ונתעלה בתורה. תרגום ויעל (בראשית י"ג, א') וסָלִיק. כי הוא נתמנה ראש לחכמים במקומו, כמתבאר בסוף המעשה. והרי זה כעין הסגנון "עילוי", המקובל אצל האשכנזים לכנות לבעל-כשרון גדול בלימוד התורה. ועיין עוד לקמן ד"ה ואעיקרא:

החכם הכותב את המעשה, ערך את מלאכתו בטוב טעם ודעת, כלשון חז"ל במדרשים, ובסגנון מיוחד שהרבה ממטבעות-לשונו לא מצינו להן אח ורע בספרי חז"ל שבידינו. כגון לא הלכה ולא מלאכה (עיין הערה ז'). ארחץ כתליו. אָחְזוּ הרעב והצמא. בקבוק מים מסובך במי-יורד ומושפך בתוכו. פְּקֶשֶׁשׁ אחד. רצונך לצאת לרשות אחרת (עיין הערה מ"ט). מחזה נביא, על לבבי (עיין הערה ע"ו). חכמתי לא הגיעה לשחיטת בהמה כזו. עת שתייה עריבה (נ"א אהובה), לא עת [ה]תשובה. חזרה קושיא למקומה נוקרוב לזה נמצא בש"ס בכמה מקומות בלשון ארמי, הדרא קושיין (דהיינו קושייתנו) לדוכת(י)ה, או לדוכתא, עיין יומא דף יג. כתובות דף ע: קידושין דף טו: ומנחות יד.]. ועוד. וזוהי דרך המדרשים, להיות בהן תיבות יפות ולשון צח, כדפירש רש"י בחולין דף ס: ד"ה כתוב יעו"ש, כדי למשוך לב המעיינים להגות בהם. כמו-כן יש בו עניינים מחודשים, כגון מאי דנקט ספיקא "דרבנן" לחומרא (עיין הערה ק') ומובן שונה לסגנון תיובתא דרב פלוני תיובתא (עיין הערה ק"ס). מלבד מאי דנפקא מיניה טובא לדינא, שבזה נדון בעזה"ת לאחר מכן, מד"ה ואעיקרא:

ברם לא נתפרש שם כבודו של-מחבר זה, ואף לא המקום והזמן שבו אירע העניין. אכן מתוך שמות החכמים שנזכרו בו שהם בארמית, הלא המה רב כהנא, ורב סליק, ור' אלעזר (ויש גורסים אלעזר) זעירא (בד"ה מיד רץ), ורבה בר רב הונא, אי נמי רבא בר רב כהנא (בד"ה אחר-כך), מובן שהמעשה אירע בבבל. אבל מסתברא לכאורה שלא היה זה בזמן האמוראים, אלא לאחר מכן בזמן הגאונים, והאות לזה מהזכרת שמו של-רב שמואל בן חָפְנִי (בד"ה אחר-כך) שהוא היה אחד מהגאונים כידוע, בעיר סוּרָא, אף כי על אחיו ר' שמריה שנזכר כאן, לא שמענו ממקום אחר. [גם במבוא לפירוש התורה לרב שמואל בן חפני

גאון (ירושלם ה'תשל"ט) דף ט"ו ט"ז לא נזכרו רק שני אחיו יצחק וחיים, ובנו רב ישראל, ודודו רב נחמיה גאון אחי אביו רב חפני. וכן לפי הגורסים שלום עליך "גאון" (בד"ה מיד רץ) במקום שלום עליך רבי:

אבל אולי הוא הוא אליעזר זעירא שנזכר בגמרא בבא קמא דף נ"ט ע"א וע"ב, שהיה לובש מנעלים שחורים מפני אבילות ירושלם, דאיתא התם שהיה גוברא רבה, ומתבאר שם שהיה בזמן האמורא שמואל. ובתוספות שבת דף יב: ד"ה רבי נתן, הביאו מבראשית רבה מאמר בשם רבי אליעזר זעירא, אם הראשונים מלאכים וכו'. אך עיין סדר הדורות חלק ב' דף ז' ע"ד ד"ה רבי אבא בר זימנא, ודף ל"ה ע"א ד"ה אלעזר זעירא, שהוא טעות סופר בתוספות. וצ"ע. ומאמר זה מעיד על ענוות אומרו ושפלותו, אם אמת היה שיצא מפיו, ולא כנראה ממקומות אחרים שנהג בדרכי יוהרא כדלקמן מד"ה ומסתברא. ורב כהנא, קשה לדעת מיהו, כי היו יותר מעשרה אמוראים בשם הזה, כיעויין בסדר הדורות חלק ב' דף קכ"ז קכ"ח. ומה שהשם חפני לא נזכר בש"ס ובמדרשים, אינו הכרח, כי סוף סוף השם הזה קיים מימי קדם, וכמו שנאמר (שמואל-א' א', ג') ושם שני בני עלי חפני ופנחס וגו'. ובכתובות דף קג. מצינו יוסף חפני (ובירושלמי שם פרק י"ב הלכה ג', יוסה חפני). אך רש"י פירש חפני, דמן חיפא. דהיינו מעיר חיפא, הנזכרת בכמה מקומות, כגון מגילה דף כ"ט ע"ב וקידושין דף ל"ג ע"ב. ואם כן אין ניקודו חפני אלא חפני. ולפירוש זה, הוא מקביל לשמעון אפרתי הנזכר עמו, דאפרתי נמי מסתברא שהוא על שם המקום. אך קצת קשה למה לא כתבו חיפני ביו"ד אחרי החי"ת, כמו במגילה דף כ"ד ע"ב. ולא מסתברא שגם הבבלי וגם הירושלמי דוקא כאן שניהם בחרו כתיב חסר. ונראה שהוכרח לפרש כך, כיון שזהו כינויו ולא שמו, כי דחוק לומר שהיו לו שני שמות. [אגב, מכאן ראינו לגירסתנו חיפא, חיפני, היו"ד נעלמת. ולא חיפני, או חיפני]. ובבראשית רבה פרשה נ"ו אות ה' נזכר רבי חפני בר יצחק, וכיון שזהו שמו ולא כינויו, נראה שניקודו חפני:

ומצד התואר גאון, מלבד שאין זה נזכר אלא בתחלק מהנוסחאות ואם-כן אולי הנכון כהגורסים שלום עליך רבי, מכל-מקום אפילו תמצי לומר שגירסת גאון היא האמת, הלא מצינו שהג"ר א כתב שתואר גאון היה אפילו בזמן משה רבינו, וכדלעיל פרשת בחוקותי על פסוק ושברתי את גאון עוזכם. אמנם הוא דבר מחודש, והיפך כל רבוותא. אלא שאם אכן היה רב סליק בזמן הש"ס, קשה לכאורה איך לא הובאה בשמו של-גוברא רבה דכוותיה

אפילו שמועה אחת. והא נִיחָא אִם הִיה בּוֹמֵן הַגֹּאֲוִנִים, שֶׁלֹּא הִגִּיעָה לִידֵינוּ כָּל תּוֹרָתָם. וְאֵין לֹמַר כִּי זֶה בְּגַלּל שְׁלִימוּדוֹ הִיה לְשֵׁם כְּבוֹד, כִּי מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא לְשֵׁמָּה מִסְתַּמָּא בָּא לְבִסּוּף לְשֵׁמָּה, וְכֵן הִדְבֵּר מִפּוֹרֶשׁ בְּמִדְרַשׁ אֵלֵיהוּ דְּלִקְמֵן ד"ה וִיֵּהִי. וְאִם אַכֵּן הִיה בּוֹמֵן הַש"ס, יֵשׁ לָנוּ כִּיּוֹצֵא בּוֹ רַב גְּדִיָּאל נֶעַר כְּדִלְהֵלָן פֶּרֶשֶׁת הָאֲזִינוּ עַל פֶּסוּק אִמְרָתִי אִפְּאִיֵּהֶם ד"ה צֵא וְלִמַּד, שֶׁלֹּא נֹזְכֵר שְׁמוֹ בַּש"ס וּבְמִדְרָשִׁים, אִף כִּי יֵשׁ לְחֵלֶק בִּינֵיהֶם:

בספר בְּתִי מִדְרָשׁוֹת חֵלֶק רַבִּיעִי שִׁיצֵא לְאוֹר בִּשְׁנַת ה'תְּרַנ"ז דָּף ל"ה, הַדְפִּיס לְרֵאשׁוֹנָה הִרְה"ג שְׁלֵמָה אֶהֱרֵן וִרְטֵהִימֵר, שֶׁשִּׁימַּשׁ כְּדִיֵּין בִּירוּשָׁלַם עִיקוּ"ת וְהִיה תִּלְמִידוֹ שֶׁל־הַגְרִי"ח זֹנֶנְפֶּלֶד, אֶת חֵלְקוֹ הָרֵאשׁוֹן שֶׁל־מַעֲשֵׂה זֶה (עַד עֲנִיִּין מַכִּירַת הַמְּרַגְלִית) מִתּוֹךְ כֶּת"י תִּימָנִי בִּלְתִּי מוֹשֶׁלֶם, וּמִשֵּׁם חֲזֹר וְנִדְפַס בְּאוֹצֵר מִדְרָשִׁים (אִיזְנֶשְׁטֵיין) דָּף רנ"ב. וּבִשְׁנַת הַתְּרַפ"ו הַדְפִּיסוּ שׁוֹב הַרְשָׁא"ו הַנִּזְכָּר, כִּשְׁהוּא מוֹשֶׁלֶם, עַל פִּי שְׁנֵי כֶּת"י תִּימָנִים נֹסְפִים שֶׁהִגִּיעוּ לִידוֹ, תּוֹךְ סֵפֶר מִדְרַשׁ אִיּוֹב. וְלֵאחֶר פִּטְרִיתוֹ, חֲזֹר וְהַדְפִּיסוּ בְּנוֹ בִּשְׁנַת ה'תִּשְׁש"י תּוֹךְ סֵפֶר בְּתִי מִדְרָשׁוֹת חֵלֶק א' מְדָף רצ"ב, וּבְמַהֲדוּרָא חֲדָשָׁה בִּשְׁנַת ה'תִּשְׁש"מ. הַרְשָׁא"ו בְּרוּחַב יִדְעוּתִיו, סִידֵּר לְמַעֲשֵׂה הַזֶּה הַעֲרוֹת חֲשׁוּבוֹת וּמִקְוֹרוֹת, וְהַקְדִּים לוֹ מִבּוֹא נִכְבָּד, וְשֵׁם כֶּתֵב שֶׁהוּא נִמְצָא בְּסִפְרִים כֶּת"י תִּימָנִים, וְשִׁיטוֹדוֹ מֵאֶחָד מִמִּדְרָשֵׁי חו"ל שֶׁנֶּעְלָמוּ מֵאֲתָנוּ, כִּי רוּחַ חו"ל וּמִלְתָּם עַל לְשׁוֹנוֹ וְכו' יַעֲשֶׂה"ב:

וְאֵנִי הַקְטָן, אֲשֶׁר מִשְׁנִים קִדְמוֹנִיּוֹת שְׁמַתִּי עֵינִי עַל מַעֲשֵׂה נִפְלָא זֶה, הוֹסַפְתִּי לְהַגִּיעוֹ עַל פִּי שְׁנֵי כֶּת"י יִשְׁנִים מִתִּימָן, וְכֵן מִתּוֹךְ שְׁנֵי תַּכְאֲלִיל כֶּתִי"ק שֶׁל־זִקְנִי מִהֲרִיק"א זצ"ל רַב"ד רַצָּאבָה, שֶׁהֶעֱתִיקוּ בְּסוּפֶם בְּכֻלָּל מִדּוֹר מַעֲשִׂיּוֹת. כְּמוֹ־כֵן הָיוּ לְנֶגֶד עֵינִי הַהֶעֱתָקוֹת שֶׁהֶעֱלוּ בְּדַפּוֹס כְּמָה מִחֲכָמֵי תִימָן בְּזִמְנֵנוּ, וְהַעֲלִיתִי מֵהֶם הַשִּׁינוּיִים שִׁישׁ לָהֶם עֶרֶךְ, אִפְּיִלוּ קֶצֶת. הָאֶחָד בְּצִלּוֹם כֶּת"י הִיבִי"ע (יַחִיא בֶּן יַחִיא עוֹמִיִּסִי) רַב"ד רִדָּאֵעַ, תּוֹךְ סֵפֶר (כֶּתֵר) מִשִּׁיב נֶפֶשׁ מְדָף קל"א, וְכֵן בְּתוֹךְ סֵפֶר תִּיקוֹן כֶּרֶת, וְכֶתֵב שֶׁמֶצָא אוֹתוֹ בְּסֵפֶר קִדְמוֹן [וְשֵׁם לֹא הוּבָא רַק חֵלְקוֹ הַשְּׁנִי שֶׁל־מַעֲשֵׂה זֶה, מִעֲנִיִּין הַמְּרַגְלִית וְאֵילֶךְ. וּפּוֹתַח בּוֹה"ל, פַּעַם אַחַת נָתַן לוֹ אֲבִיו מִרְגְּלִית טוֹבָה שִׁימְכֻרְנָה וִיטוֹל דְּמִיָּה לוֹ, כְּדִי שִׁיכְבְּדוּהוּ בְּנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאַחֲרֵים, כִּי אוֹהֲבֵי עֲשִׂיר רַבִּים (מִשְׁלֵי י"ד, כ'). קוֹדֵם כָּל תִּקְחָ אוֹתָהּ וְתִכְנַס לְשׁוּק מוֹכְרֵי חוֹלִיּוֹת קִטְנוֹת וְכו']. וְהֵב' דְּבָרֵי שְׁלוֹם (רַאֲיִיבִי. בְּנִי־בֶרֶק ה'תִּשְׁמ"ה) עַל הַתּוֹרָה פֶּרֶשֶׁת פְּקוּדֵי מְדָף קט"ו. [שֵׁם כֶּתֵב גַּם־כֵּן שֶׁמֶצָא אוֹתוֹ בְּסֵפֶר קִדְמוֹן כֶּת"י מִתִּימָן, וְלֹא יָדוּעַ לִמִּי מִקְדוּשִׁים יַעֲו"ש, וּבְדָף קי"ט. וְקִדְמוֹן דְּנִקְטוּ, מִסְתַּבְּרָא דְּלֹא דוֹקָא קִדְמוֹן מִמֶּשׁ]. וְהֵב' נִטְעָ פֶּאֶר לְהַרְבֵּ עוֹדֵד שְׁלֵמָה חֲגִבִי (רַאשֵׁי־הָעֵין ה'תִּשְׁמ"ו) מְדָף תִּקְ"ד [נֶאֱעַפ"י שֶׁנִּפְּלוּ בְּנוֹסַחְתּוֹ שִׁיבוּשִׁים רַבִּים בְּדַפּוֹס, וְכִמּוּבֵן לֹא הִבָּאתִי אוֹתָם]. וְהֵב' בְּסֵפֶר הַקִּישׁוֹר מְדָף פ"ג:

כיון שהכת"י וההעתקות הללו אינם אלא ממאות השנים האחרונות, אין בידינו לדעת אם היה עניין זה מצוי גם ביד קדמונינו ודרכם הגיע אלינו, או שלא היה בידם כלל אלא הגיע באיזה דור מארץ אחרת, שהרי היה ידוע גם לבעל מדרש תלפיות שהיה מרכני תורכיה כדלקמן ד"ה וסעד. ואם אכן היה גם ביד קדמונינו, יש לעיין אם-כן מדוע לא העלוהו בחיבוריהם וילקוטיהם, כגון מדרש הגדול, ועכ"פ למה לא הזכירוהו אפילו ברמז. ואפשר שלא רצו לקבל אחריותו עליהם כיון דנפקא מיניה לדינא וכדלקמן ד"ה ולמרות, והניחוהו עכ"פ להעתיקו בקונטריסים ובקבצים נפרדים:

הבאתי בשולי הדפים דלקמן, מקצת מדברי הרשא"ו הנזכר לעיל. והוספתי בס"ד נופך מדילי, ביאורים וציונים, הערות והארות, חילופי נוסחאות, והדברים שנתחוורו לנכון על פי גירסאות יותר מדויקות הנמצאות בכת"י ובהעתקות שלפני. ולאחר שנעמוד על שרשיו ומקורותיו וטיב נוסחאותיו, נשיבה ידינו עליו בעזהי"ת לפענח צפונותיו וסתומותיו, וזהו:

❖ מעשה דרב סליק ❖

מים חיים, זו התורה ♦ טוב ארך אפים מגבור ♦ המכירים בערך התורה, הם שמכבדים את לומדיה ♦ בהמה שראשה כמין כלב ♦ חזרה קושיא למקומה ♦ תחבולותיו של-רב כהנא

(ד) כתיב (משלי ג', ט"ז) יקרה היא מפנינים, וכתיב (דברים י"א, י"ט) ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם. אמרו חכמינו ז"ל, חייב אדם ללמד את בנו תורה, כבן שש כבן שבע^[א] (שנאמר (ישעיה מ"ג, כ"א) עם זו יצרתי לי, תהילתי יספרו)^[ב]. ו[עוד] אמרו חכמינו ז"ל (אבות פרק ה' משנה כ') בן חמש שנים למקרא^[ג]:

ביאורים והערות

[א] עיין כתובות דף נ. ובבא בתרא דף כא: ורמב"ם פרק ב' מתלמוד תורה הלכה ב': [ב] דורש ז"ו בגימטריא ז' או ו'. וכעין זה איתא במאירי בשם מדרש, ובפירוש הרשב"ץ ור"י נחמיאש ופועמון זהב למהר"י ונה. יב"ן לאבות סוף פרק ה', בן שלוש עשרה למצוות, דכתיב עם ז"ו יצרתי לי, ואז תהילתי יספרו. וכן הוא ברמזי הפטרות לרוקח פרשת ויקרא, ובמהרי"ל בסוף הספר. בתי מדרשות דף ש"א הערה ב': [ג] לכאורה זה סותר להנזכר לעיל. וכבר הקשו כעין דא בתוספות בבא בתרא דף כ"א ע"א עיין שם. וצריכים אנו לומר כי מה שנאמר כבן שש, רוצה לומר תחילת שש, כמו שכתב בכסף משנה על הרמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ב' הלכה ב', לא כמו שכתוב בתוספות שם. ובכתובות התם, בר שית למקרא, היינו בר שית